

VAI TRÒ CỦA VĂN HÓA ĐỌC TRONG SỰ PHÁT TRIỂN NỀN VĂN HÓA VIỆT NAM

LÊ HỒNG LÝ *

Tóm tắt: Từ góc độ lý luận bài viết đã phân tích vai trò của văn hóa đọc trong lịch sử phát triển của nhân loại. Trên cơ sở đó, bài viết đi vào khảo sát văn hóa đọc hiện nay nhằm chỉ ra nguyên nhân của thực trạng xuống cấp văn hóa đọc. Từ đó, bài viết đưa ra cảnh báo sự suy thoái văn hóa đọc ảnh hưởng đến việc bảo tồn và phát triển nền văn hóa tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc mà chúng ta đang hướng tới.

Từ khóa: Văn hóa; văn hóa đọc; phát triển.

Ngày nhận bài: 17/6/2013; Ngày duyệt đăng bài: 15/8/2013

1. Lý luận về văn hóa đọc

Có thể nói từ khi có mặt trên trái đất con người đã có nhu cầu giao tiếp và lưu truyền lại các kỹ năng cũng như kiến thức, kinh nghiệm của mình cho đồng loại và các thế hệ sau đó. Bởi thế, từ buổi sơ khai của mình, con người đã tìm mọi cách để tạo ra chữ viết từ các ký hiệu đến chữ viết tượng hình, tượng thanh... mà các tài liệu khảo cổ học đã tìm thấy của người Maya ở Nam Mỹ, Ai Cập, Hy Lạp cổ đại và nhiều dân tộc khác trên thế giới. Người ta đã cố gắng giữ gìn và lưu truyền lại cho đời sau bằng mọi cách qua các thông điệp chữ viết ấy trên hang động, trên lá, trên da thú, trên vải... và sau này trên các cuốn sách bằng những lá vàng, đồng, trên các bia kí và trên giấy. Việc giải mã những thông điệp ấy cũng như nhu cầu tìm hiểu những tri thức trong đó nhằm phục vụ cho mình chính là những bước đầu tiên trong văn hóa đọc của loài người. Điều này giúp chúng ta nhìn thấy một cách rõ ràng vai trò của văn hóa đọc quan trọng như thế

nào đối với sự phát triển của bất kỳ một nền văn hóa từ cổ tới kim.

Ở đây tôi thống nhất với ý kiến về văn hóa đọc của một tác giả khi bàn về nghĩa rộng và nghĩa hẹp của khái niệm này: “Ở nghĩa rộng, đó là ứng xử đọc, giá trị đọc và chuẩn mực đọc của mỗi cá nhân, của cộng đồng xã hội và của các nhà quản lý và cơ quan quản lý nhà nước. Như vậy, văn hoá đọc ở nghĩa rộng là sự hợp thành của ba yếu tố, hay chính xác hơn là ba lớp như ba vòng tròn không đồng tâm, ba vòng tròn giao nhau. Còn ở nghĩa hẹp, đó là ứng xử, giá trị và chuẩn mực đọc của mỗi cá nhân. ứng xử, giá trị và chuẩn mực này cũng gồm ba thành phần: thói quen đọc, sở thích đọc và kỹ năng đọc. Ba thành phần này cũng là ba lớp, ba vòng tròn không đồng tâm, ba vòng tròn giao nhau”⁽¹⁾.

^(*) GS.TS. Viện Nghiên cứu văn hóa, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

⁽¹⁾ Nguyễn Hữu Viêm. *Văn hoá đọc và phát triển văn hoá đọc ở Việt Nam*. <http://nlv.gov.vn/van-hoa-doc/van-hoa-doc-va-phat-trien-van-hoa-doc-o-viet-nam.html>

Tác giả Chu Hảo có đồng quan niệm trên, cho rằng: “Ba yếu tố - thói quen đọc, khả năng lựa chọn, và cách đọc - hợp thành cốt lõi của cái mà chúng ta gọi là văn hóa đọc”⁽²⁾.

Nhờ có chữ viết mà con người có thể lưu lại trí tuệ, sự hiểu biết và kinh nghiệm của mình qua nhiều thế hệ, còn văn hóa đọc lại giúp cho những kiến thức và kinh nghiệm ấy được nhân lên, phổ biến rộng rãi hơn và tiếp tục phát triển trong cuộc sống. Vì thế, vai trò của văn hóa đọc trước hết là đáp ứng sự hiểu biết, thỏa mãn trí tò mò, khám phá thế giới và khám phá chính bản thân mình của con người. Sự hiểu biết này làm cho con người tự tin hơn, bản lĩnh hơn trước sức mạnh của thiên nhiên. Sự khao khát hiểu biết và khám phá luôn có trong ý thức bản năng của con người và mỗi lần đạt được đến đỉnh cao này người ta lại hướng tới những đỉnh cao tiếp theo. Bởi vậy, khi đã trở thành thói quen và sở thích thì văn hóa đọc luôn đưa người ta đến những sự khao khát khám phá, sáng tạo vươn tới những đỉnh cao mới.

Bên cạnh sự hiểu biết và khám phá thế giới xung quanh thì văn hóa đọc lành mạnh còn giúp người ta mở rộng tầm nhìn, nhìn ra thế giới và cũng nhìn lại chính bản thân mình. Một mặt để khỏi trở thành “ếch ngồi đáy giếng”, mặt khác cũng là dịp chỉnh sửa chính bản thân mỗi con người, xây dựng trong họ một cuộc sống tinh thần lành mạnh, nhân văn và khoan dung hơn. Những kiến thức, những nhân vật trong sách giúp người ta so sánh với cuộc sống xung quanh, với

những hành vi ứng xử của chính mình mà soi xét, suy ngẫm để giúp họ hoàn thiện hơn, tử tế và trong sáng hơn. Sách là người thầy và cũng là người bạn của mỗi người là như vậy.

Sự thực hành thường xuyên của văn hóa đọc giúp con người thông cảm sẻ chia với đồng loại của mình trước những hoàn cảnh thương tâm, những éo le trắc trở của đời người. Sự sẻ chia ấy giúp cho tâm hồn, đạo đức của mỗi người trở nên ấm áp hơn, cao cả hơn, nhân văn hơn, cái phần người trong nó được khơi dậy và bồi đắp, đó cũng là nền tảng của đạo đức và văn hóa mà bất cứ nền văn hóa nào cũng muốn hướng tới.

Vai trò của văn hóa đọc còn thể hiện rõ ở sự học tập những tấm gương mà mỗi cuốn sách đem lại cho người đọc. Người ta yêu thích và muốn học tập tấm gương mà sách đem lại, họ mơ ước làm được như nhân vật yêu thích của mình trong sách. Thế hệ thanh niên những năm 60-70 của thế kỉ trước chắc còn nhớ đến một Pavel Corsaghin của “Thép đã tôi thế đấy” với câu nói nổi tiếng: *“Cái quý nhất của con người ta là sự sống. Đời người chỉ sống có một lần. Phải sống sao cho khỏi xót xa, ân hận vì những năm tháng đã sống hoài, sống phí, cho khỏi hổ thẹn vì dĩ vãng ti tiện và hèn đốn của mình, để khi nhắm mắt xuôi tay có thể nói rằng: tất cả đời ta, tất cả sức ta, ta đã hiến dâng cho sự nghiệp cao đẹp nhất trên đời, sự nghiệp đấu tranh giải phóng loài người...”*

⁽²⁾ *Người Việt Nam chưa có văn hóa đọc!* Theo <http://nlv.gov.vn/van-hoa-doc/nguoi-viet-nam-chua-co-van-hoa-doc.html>

Phương châm sống này đã chiếm vị trí chủ đạo của lớp người thời chiến tranh chống đế quốc Mỹ.

Hơn thế, từ những kiến thức mà chúng ta lĩnh hội được trong sách còn *gợi mở, kích thích sự say mê sáng tạo* làm cho người ta nảy ra những sáng kiến mới, ý tưởng mới trong công việc và cuộc sống hàng ngày. Đây là một vai trò đáng kể của văn hóa đọc đối với sự phát triển liên tục xã hội loài người.

Một vai trò nữa không thể thiếu được của văn hóa đọc đó là đáp ứng *nhu cầu giải trí và xây dựng niềm tin* của con người. Ví dụ: sau những giờ làm việc vất vả và căng thẳng, một cuốn sách hay giúp người ta được thư giãn, xả đi những mệt mỏi và áp lực của công việc. Còn những khi có tâm trạng buồn người ta được những cuốn sách phù hợp với hoàn cảnh mà họ đang gặp phải thì như trút được nỗi buồn, trải lòng, chia sẻ những tâm tư, an ủi họ rằng cũng còn nhiều số phận hoàn cảnh như mình hoặc hơn mình, để từ đó có niềm tin mà vươn tới.

Đọc những cuốn sách hay làm con người (nhất là lớp trẻ) bị hấp dẫn vào đó mà quên đi những dục vọng, những việc làm không tốt, giúp vươn tới cái thiện mà quên đi mầm mống của cái không tốt, thậm chí là cái ác trong mỗi con người. Nâng cao tính nhân bản, hay cái phần “người” mà chúng ta thường nói, hạn chế đi phần “con” luôn tiềm ẩn ở mỗi cá nhân.

Có một vai trò quan trọng nữa của văn hóa đọc trong việc phát triển nền văn hóa Việt nam đó là sự *hiểu biết lẫn nhau giữa các dân tộc*. Văn hóa đọc góp phần to lớn

vào sự đoàn kết, chia sẻ và cảm thông giữa các dân tộc. Việc đọc để hiểu đặc thù của mỗi nền văn hóa dân tộc một mặt để các dân tộc hiểu biết lẫn nhau, mặt khác để tránh những va chạm, hiểu lầm không đáng có trong quá trình chung sống cùng nhau trên dải đất này. Hơn thế, sự hiểu biết ấy còn giúp những người có trách nhiệm thực thi công vụ hàng ngày của chính quyền tránh được những bất cập do thiếu hiểu biết về tín ngưỡng, phong tục tập quán của các dân tộc mà mình đến làm việc. Đặc biệt, trong điều kiện phát triển và hội nhập quốc tế hiện nay, sự đa dạng và phong phú của văn hóa các dân tộc đang sinh sống trên đất nước ta sẽ là một động lực cho sự phát triển kinh tế, xã hội của đất nước, góp phần vào bức tranh chung về sự đa dạng của văn hóa thế giới. Những tài liệu văn hóa của mỗi dân tộc anh em sẽ bổ sung vào kho tàng văn hóa nhân loại, đồng thời cũng là tài sản vô cùng quý giá riêng của đất nước chúng ta.

Khác với nghe và nhìn có thể chỉ thoáng qua và gặp chỉ một lần, văn hóa đọc với cuốn sách trong tay giúp chúng ta nghiền ngẫm, đọc đi đọc lại để chiêm nghiệm, thẩm định những điều chúng ta gặp được trong thực tế xem những điều sách đưa ra đúng sai ở chừng mực nào, từ đó giúp ta tránh được những sai sót, bất cập trên đường đi tiếp trong cuộc sống.

Chính từ việc đánh giá cao tầm quan trọng của văn hóa đọc, mà kỳ họp lần thứ 28 của Đại Hội đồng Liên hợp quốc tại Paris (ngày 25/10 - 16/11/1995), UNESCO đã quyết định chọn ngày 23/4 hàng năm làm “*Ngày sách và bản quyền thế giới*”

(World Book and Copyright Day), trong đó nêu rất rõ mục tiêu và các thành phần tham gia ngày tôn vinh những giá trị của sách và sự đóng góp của các tác giả cho sự ra đời của các tác phẩm bất hủ đó⁽³⁾. Chúng ta cần ghi nhớ câu nói nổi tiếng của Mác trả lời con gái mình: “Điều yêu thích nhất của cha là lục tìm trong sách vở”. Đọc sách luôn đem lại nguồn cảm hứng và sáng tạo vô tận đối với những người muốn khai thác chúng và có thể nói, một nền văn hóa muốn phát triển tiên tiến và hiện đại như ngày nay không thể không có một văn hóa đọc kèm theo nó.

Văn hóa đọc hiện nay đã phong phú và đa dạng với số lượng sách, báo khổng lồ với đủ các chủng loại. Một con số thống kê cho thấy: “Theo Cục xuất bản, năm 2011 toàn ngành xuất bản hơn 27.000 đầu sách, với gần 294 triệu bản sách, tăng lần lượt so với năm 2010 là 7% và 6%. Tuy lợi nhuận chung giảm 10% so với năm trước, song một nửa danh sách 64 nhà xuất bản trên cả nước đạt lợi nhuận trên 100 triệu đồng, 6 đơn vị có lợi nhuận trên 1 tỷ đồng. Ngay ở con số thống kê chính thức, không kể thêm lượng bản in “ngoài luồng”, cũng đã cho thấy người ta dù chưa biết có đọc nhiều hơn không, nhưng rõ ràng mua sách nhiều hơn”⁽⁴⁾.

2. Thực tế văn hóa đọc hiện nay

Tuy nhiên, thực tế tình hình hiện nay của văn hóa đọc thực sự là một vấn đề cần được báo động. Ngày nay, không còn cảnh thư viện đông chật hết chỗ ngồi nếu không đi sớm như trước đây. Trên tàu, xe người đọc sách báo không còn nhiều như trước. Người ta không còn say sưa bàn tán hay

tranh luận về một cuốn sách hay hoặc đặt ra nhiều vấn đề trong đó. Sách in nhiều, được mua cũng nhiều, song văn hóa đọc lại có chiều hướng xuống cấp. Nhìn cảnh những người nước ngoài say sưa đọc sách khi đi trên tàu điện ngầm, trên xe buýt ở các nước phát triển mà ta thấy chạnh lòng đến văn hóa đọc ở nước ta.

Theo số liệu thống kê năm năm gần đây của Viện Nghiên cứu văn hóa thuộc Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam trong thời gian từ 2008 đến tháng 9 năm 2012 cho thấy số lượt bạn đọc mượn tư liệu ở thư viện của Viện như sau:

Năm 2008: 278 lượt;

Năm 2009: 233 lượt;

Năm 2010: 175 lượt;

Năm 2011: 120 lượt;

Đến tháng 9 năm 2012: 56 lượt.

Theo một điều tra về văn hóa đọc ở thư viện Quốc gia cho thấy: năm 2010, số lượt bạn đọc là 268 983 người trong đó sinh viên là 187 862 lượt. Cũng theo số liệu thống kê, sinh viên chỉ lên thư viện học đông nhất vào thời gian thi cử, còn vào những ngày thường số lượng là rất ít hoặc hầu như các bạn sinh viên lên thư viện đọc sách mang tính chất đối phó để vượt qua kì thi, phục vụ cho công việc học tập chứ không có ý đọc để nghiên cứu, tìm hiểu sâu cho việc mai đây ra trường. Bên cạnh đó, những cuốn sách hay có thể làm thay đổi cuộc đời, tư duy thì chẳng bao giờ

⁽³⁾ Văn hoá đọc và ngày hội sách thế giới 23/4. Theo <http://nlv.gov.vn/van-hoa-doc/van-hoa-doc-va-ngay-hoi-sach-the-gioi-23/4.html>

⁽⁴⁾ Võ Tiến, *Sách nhiều hơn nhưng Văn hoá đọc lại đi xuống?* Báo Vietnamnet, ngày 21.4.2012.

họ động tới”⁽⁵⁾.

Qua hai thống kê trên chúng ta đã thấy khá rõ thực trạng của văn hóa đọc ở nước ta hiện nay. Đó là một nguy cơ tiềm ẩn sự suy thoái của sự phát triển văn hóa và dân trí ở nước ta thời hiện tại.

Nguyên nhân của vấn đề này có nhiều, tuy nhiên, theo chúng tôi một số nguyên nhân cơ bản cần phải cảnh báo đối với toàn xã hội chúng ta về văn hóa đọc đó là:

Thứ nhất, sự bùng nổ các phương tiện thông tin nhất là nghe, nhìn và internet có một mặt rất tích cực nhưng mặt khác cũng là một thách thức đối với văn hóa đọc. Mặt khác, việc ra đời của nhiều nhà xuất bản với số lượng sách in được phát hành với số lượng lớn, nhưng sách quá nhiều nên nhiều thông tin. Ngày nay, vấn đề là làm thế nào để tìm được sách hay sách tốt, chứ không còn là vấn đề làm sao có được một cuốn sách như thời bao cấp. Một người đọc bình thường rất hoang mang không biết chọn đọc cái gì trước một rừng sách như hiện nay. Vấn đề này lại liên quan đến kỹ năng lựa chọn sách và kỹ năng đọc sách như thế nào của văn hóa đọc.

Thứ hai, từ đây dẫn đến điều mà chúng ta lo lắng, một thời gian dài chúng ta không có thói quen và không ai dạy cho lớp trẻ thói quen đọc sách, coi việc đọc sách là một niềm đam mê, là một thú vui khám phá và phát triển trí tuệ, mà hầu như chỉ đọc để đối phó với các cuộc thi cử, trả bài. Truyền thống hiếu học ở nước ta không thiếu, song thói quen và truyền thống đọc sách ở ta không có như ở nước ngoài, chẳng hạn người Nga, người Pháp

và một số nước phát triển khác, bất kể lúc nào ở đâu họ cũng đọc sách, (trên tàu, xe, ở phòng chờ...). Điều này ở nước ta như là một việc xa xỉ hay lập dị trước đám đông.

Thứ ba, hầu hết các nhà xuất bản kể cả các nhà xuất bản có uy tín không còn đào tạo được một đội ngũ biên tập có nghề như trước đây, vì thế việc biên tập, thẩm định để cho ra đời những cuốn sách hay là rất hiếm. Chúng ta có thể đếm trên đầu ngón tay các nhà xuất bản có một đội ngũ biên tập tốt và có chất lượng. Biên tập viên không còn sống chết với nghề vì phải chạy theo việc kiếm tiền mưu sinh.

Thứ tư, chúng ta quá dễ dãi trong việc in sách. Nếu như trước đây, vài năm mới ra được một đầu sách thì bây giờ một tháng có thể ra được một hay vài cuốn sách. Do chạy theo số lượng mà chất lượng bản thảo và biên tập cầu thả.

Thứ năm, đối với những cuốn sách biên soạn và nghiên cứu, tình trạng sao chép của nhau khá phổ biến. Một người nước ngoài nói một ý không hề quá là, chỉ cần đọc một cuốn sách ở Việt Nam có thể biết các cuốn sách cùng chủ đề viết gì vì họ toàn chép của nhau. Sự coi trọng bản quyền ở các nước tiên tiến được ngấm vào trong máu họ, thì đối với người Việt Nam không phải là như vậy, hoặc quan tâm chưa đúng mức.

Thứ sáu, chúng ta chưa có những nhà phê bình có uy tín, chuyên nghiệp và có trình độ để phân biệt đúng sai, hay dở của

⁽⁵⁾ Hồng Mây, Văn hóa đọc trong sinh viên đang dần mai một. Báo Lao động, ngày 18.10.2011.

một cuốn sách để dẫn đường chỉ lối cho độc giả, nhất là những độc giả trẻ mới bước vào đời. Thực tiễn đòi hỏi phải có những người làm phê bình chuyên nghiệp và thực sự có uy tín thì lời nói của họ mới có trọng lượng để có thể hướng độc giả đi theo đúng quỹ đạo của cái chân, thiện, mỹ.

Thứ bảy, nguyên nhân xuống cấp của văn hóa đọc có lỗi một phần không nhỏ ở các thầy, cô trên giảng đường dạy sinh viên và hướng dẫn học viên cao học một cách quá dễ dãi, khi cho họ qua môn thi chuyên môn của bài nghiên cứu hay luận văn mà không bắt đọc tài liệu tham khảo một cách đầy đủ, nhất là những tài liệu cơ bản. Sinh viên và học viên cao học ngày nay thường chỉ chọn vài ba cuốn sách mà họ gặp hoặc mới xuất bản để làm bài cho nhanh và dễ tìm thấy, còn những cuốn đã in từ lâu và là sách công cụ mà ít được tái bản thì bị bỏ qua. Đa số sinh viên do lười đọc và không đi thư viện nên họ chỉ muốn tìm được một tài liệu nào đó gần với chủ đề mình quan tâm. Chúng ta cần phải tham khảo cách phát hành sách của một số trường đại học ở các nước phát triển trong việc sử dụng các sách công cụ có chất lượng có thể bán từ năm này qua năm khác cho các thế hệ sinh viên qua rất nhiều thời gian.

3. Thay lời kết

Từ góc độ văn hóa đọc nhằm góp phần vào sự phát triển nền văn hóa Việt Nam trong tương lai theo chúng tôi cần phải tạo ra được một thói quen yêu sách và đọc sách cho người Việt Nam từ bậc học mầm non, tiểu học (từ trong gia đình đến nhà

trường) cho đến các bậc học cao hơn và thế hệ người lớn tuổi. Sự hứng thú, yêu quý và ham đọc sách phải là nhu cầu thường xuyên như nước để uống và không khí để thở đối với mỗi con người. Văn hóa đọc phải ngấm vào máu thịt của tất cả mọi người một cách tự nhiên, tự nguyện. Có như vậy mới có một dân tộc trí tuệ và trình độ dân trí cao đủ đối diện với những thách thức của thời đại hiện nay. Điều này không phải ngày một ngày hai mà có được, nó đòi hỏi một sự kỳ công, lâu dài và cần có chiến lược bài bản, kiên trì mới đạt được, giống như một giá trị văn hóa trong mỗi con người. Bởi vậy, xây dựng một văn hóa đọc cho toàn xã hội, tạo ra một xã hội say mê học tập sẽ là nền tảng của một đất nước có nền văn hóa tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc mà chúng ta đang hướng tới.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Hữu Viêm. *Văn hoá đọc và phát triển văn hoá đọc ở Việt Nam*. <http://nlv.gov.vn/van-hoa-doc/van-hoa-doc-va-phat-trien-van-hoa-doc-o-viet-nam.html>
2. *Người Việt Nam chưa có văn hóa đọc!* Theo <http://nlv.gov.vn/van-hoa-doc/nguoi-viet-nam-chua-co-van-hoa-doc.html>
3. *Văn hoá đọc và ngày hội sách thế giới 23/4*. Theo <http://nlv.gov.vn/van-hoa-doc/van-hoa-doc-va-ngay-hoi-sach-the-gioi-23/4.html>
4. Võ Tiến, *Sách nhiều hơn nhưng Văn hoá đọc lại đi xuống?* Báo Vietnamnet, ngày 21.4.2012.
5. Hồng Mây, *Văn hóa đọc trong sinh viên: đang dần mai một*. Báo Lao động, ngày 18.10.2011.